

О. В. Ряшко

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ,
канд. юрид. наук, доцент,

В. І. Ряшко

доцент кафедри історії держави і права
ННПП Нац. ун-ту "Львівська політехніка",
канд. іст. наук, доцент

Т.Г. ШЕВЧЕНКО – ПОЛУМ'ЯНИЙ БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ (ДО 200-РІЧЧЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

© Ряшко О. В., Ряшко В. І., 2014

Проаналізовано боротьбу великого українського мислителя, поета, художника і громадського діяча Т.Г. Шевченка, полум'яного захисника прав, свобод, честі, гідності людини. Т.Г. Шевченко увійшов в історію як полум'яний і безстрашний борець з антинародною, антиправовою, антигуманною політико-правовою системою російського царизму. Т.Г. Шевченко – це український Прометей, що своїм полум'яним словом ніс народу правду, формуєчи національну свідомість та готовність до боротьби за соціальне та національне визволення.

Ключові слова: імперія, політика, боротьба, право, свобода, закон, беззаконня, гідність, честь, поліцейська держава, національна свідомість, кріпацтво.

Е. В. Ряшко, В. І. Ряшко

Т.Г. ШЕВЧЕНКО – ПЛАМЕННЫЙ БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА (К 200-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ)

В статье рассматривается борьба великого украинского мыслителя, поэта, художника и общественного деятеля Т.Г. Шевченко, пламенного защитника прав, свобод, чести и достоинства человека. Т.Г. Шевченко вошел в историю как пламенный и бесстрашный борец с антигуманной политико-правовой системой российского царизма. Т.Г. Шевченко – это украинский Прометей, который своим пламенным словом нес народу правду, формируя национальное сознание и готовность украинцев к борьбе за социальное и национальное освобождение.

Ключевые слова: империя, политика, борьба, право, свобода, закон, беззаконие, достоинство, честь, национальное сознание, крепостничество.

E. Ryashko, W. Ryashko

TARAS HRYHOROVYCH SHEVCHENKO – PROMINENT FIGHTER FOR THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS (TO THE 200TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

The article is devoted to the fight of the great Ukrainian poet, artist and public figure, patriot, defender of rights, freedoms, esteem and dignity. Taras Hryhorovych Shevchenko entered the history as prominent and fearless fighter against antinational, antilegal, inhumane political and legal system of Russian Tsarizm. Taras Shevchenko is Ukrainian Prometheus

who brought the truth to people by prominent words, forming a national consciousness and willingness of Ukrainians to fight for social and national liberation.

Key words: empire, politics, fight, right, freedom, law, lawlessness, dignity, honor, esteem, national conscious, serfdom.

Постановка проблеми. У березні 2014 року український народ і все прогресивне людство Планети вшанувало пам'ять великого українця полум'яного борця за права, свободи, честь і гідність людини Т.Г. Шевченка. Він увійшов в історію національної і світової культури не тільки як геніальний поет і художник, але й як соціальний мислитель, філософ, історик, громадський діяч. У цьому аспекті надзвичайно актуальною є проблема політико-правової творчості Т. Шевченка. Поет глибоко переживав страждання, поневолення і безправ'я свого народу. У своїй творчості український Кобзар значну увагу зосереджує на аналізі причин існування самодержавно-кріпосницької системи Російської імперії та її антинародної, антиправової, антигуманної політики, спрямованої на пригноблення простого народу.

Т. Шевченко як історик і філософ проблему зла бачить у системі права і законодавства імперії, яке захищало права і свободи панівних класів. Т. Шевченко не ставить собі завдання розробити “Цілісну систему правових поглядів або тим більше розробку правових інститутів”. Він у своїй творчості формулює ідеї, які були стратегічною програмою визволення народу із-під гніту [1, с. 21].

Шевченко веде активну боротьбу зі всією політико-правовою системою російського самодержавства. Його ідеї є надзвичайно актуальними сьогодні, коли в Україні змушені захищатися від сепаратистів, внутрішнього та зовнішнього ворога, агресії Росії. Великий український Пророк запалив наші душі ненаситною жадобою бути вільними і незалежними, яскравим прикладом цього є “революція гідності”. Сотні тисяч українців, які вийшли на барикади свободи на майдані, боролись з іменем великого Кобзаря.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життя і творчість Т. Шевченка – це величезний подвиг. Його можна порівняти з Прометеєм, який, жертвуючи своїм життям, подарував людям вогонь. Так і наш геніальний поет і мислитель, національний геній українців ніс вогонь світла, яке зігрівало людські душі, вселяло віру і надію на краще майбутнє всього народу, який повинен встати з колін і повстати проти своїх гнобителів.

Творчість великого Кобзаря, його громадська діяльність була в центрі уваги багатьох його співвітчизників та однодумців, серед яких: Є. Гребінка, М. Гулак, М. Костомаров, П. Куліш, на ідеях Т. Шевченка виховувались видатні українські письменники і громадсько-політичні діячі серед яких М. Драгоманов, Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, І. Нечуй-Левицький, Л. Українка, І. Франко та інші. Добре відомо, яку високу оцінку творчості і боротьбі Т. Шевченка з царизмом дали такі видатні російські письменники і громадські діячі, як О. Герцен, М. Добролюбов, А. Луначарський, Л. Толстой та багато інших.

Деякі аспекти проблеми захисту прав і свобод людини в творчості Шевченка привернули увагу провідних шевченкознавців: О. Білецького, О. Гончара, І. Дзюби, Є. Кирилюка, М. Рильського, С. Смаль-Стоцького, Є. Шаблівського та інші.

Серед сучасних вітчизняних дослідників політико-правової творчості і діяльності Шевченка значним внеском є наукові розвідки – В. Дубініна, Б. Кухти, В.П отульницького, Г. Сергієнка, О. Юристовського та інших дослідників.

На жаль, до цього часу ця важлива тема теоретичної і громадської діяльності Т. Шевченка ще не достатньо висвітлена в літературі.

Мета статті. Аналіз соціально-правових ідей Т. Шевченка, спрямованих на захист прав і свободи людини та їх роль у формуванні національної свідомості, національно-патріотичного виховання українців, активізація боротьби з царським самодержавством за соціальне і національне визволення.

Виклад основного матеріалу. Серед видатних постатей світового рівня Т.Г. Шевченко є одним із видатних мислителів. Вій увійшов в історію як національний геній, що своїм життям і творчістю боровся за права свободи, соціальну і національну незалежність українців. Про роль

Т. Шевченка як національного поета, мислителя і громадського діяча та його місце в національній і світовій культурі писали багато відомих діячів науки, культури, літератури і мистецтва.

“Талант Шевченка настільки визнаний читачами, – говорив М. Костомаров, – ... що на нашу думку, Шевченко належить до першорядних поетів слов'янського світу. Його місце поряд із Міцкевичем і Пушкіним”.

“Маючи тепер такого поета, як Шевченко, малоруська література абсолютно не потребує нічиєї ласки”, – писав М.Г. Чернишевський.

М. Добролюбов особливо підкреслював, що Шевченко “вийшов із народу, жив з народом і не тільки думками, але й обставинами життя був з ним міцно і кровно пов'язаний” [2, с. 6]. Можна наводити безліч прикладів, в яких як в минулому, так і сьогодні життя і діяльність цього Велетня духу викликає велику повагу і захоплення, безмірну вдячність сучасних і майбутніх поколінь.

Як істинний патріот своєї Батьківщини, він береє активну участь у політичному житті. Т. Шевченко був активним членом Кирило-Мифодіївського товариства (1846–1847). Основним завданням цього політико-правового товариства були: 1) побудова слов'янської спілки християнських республік; 2) знищення кріпацтва та абсолютистської царської влади в Російській імперії.

Кирило-мефодіївці закликали всіх слов'ян об'єднуватися, але так, щоб кожен народ утворив свою суверенну республіку, незалежну від інших, збудовану на демократичних засадах. Кирило-мефодіївці виступали за повну суспільну політико-правову рівність між усіма громадянами, яка передбачала реалізацію прав і свобод кожної людини [3, с. 11].

Слід відзначити, що в статуті товариства провідною ідеєю була ідея справедливого законодавства і поваги до прав людини.

Серед мефодіївців Т. Шевченко виступав з революційними радикальними ідеями, спрямованими на повалення несправедливого соціально-політичного устрою царської Росії.

Політико-правовий світогляд Т. Шевченка відображав насамперед існування кріпацтва, як несправедливого соціального устрою, в якому селяни-кріпаки практично перебували в положенні “безсловесних рабів” [4, с. 97]. Сам поет і мислитель пережив цей жахливий стан і мріяв про те, щоб звільнити з неволі свій народ. “Віддаючи належне прагненням Шевченка ліквідувати соціальну несправедливість, – зазначає О. Юристовський, – все ж треба визнати, що однією з провідних ідей була національна, тобто усунення колоніальної залежності шляхом народної революції і будівництво незалежної української держави” [3, с. 98].

Т.Г. Шевченко гостро критикував чинне російське законодавство, організацію суду і судочинства, протестував проти тогочасної юридичної практики, яку царизм використовував для захисту інтересів панівних класів, що юридично закріплювала самодержавно-кріпосницький лад, як політико-юридичну базу рабства в Росії.

Слід наголосити, що сам Тарас Шевченко був без будь-якого суду звинувачений і підданий десятилітньому покаранню. Ні важкі умови солдатчини, ні несприятливі кліматичні умови не зломали волю поета. Людина кришталево чистої душі, він залишився сином народу, речником свободи. “Мов той дуб-велетень, він виніс лихоліття неволі. Боець, революціонер вистояв і змужнів” [5, с. 28]. Розглядаючи систему російського законодавства, організацію суду і судочинства, Т. Шевченко чітко показує, що воно служить інтересам панівних класів, що царське законодавство – це зашморг на шиї простого народу. Кобзар виступає за те, щоб існували справедливі закони, які б захищали права, свободу, честь і гідність людини.

Поет мріяв про справедливий соціально-правовий устрій

...коли

Ми діждемося Вашингтона

З новим і праведним законом?

А діждемось таки колись!

Для Шевченка американець Вашингтон, ідеал державного діяча, який визволив Північну Америку з залежності від Англії, завів у визволеній землі республіканський лад із новим праведним законом, він став першим президентом Сполучених Штатів Америки. “Такого Вашингтона хоче Шевченко діждатися й на Україні” [6, с. 30].

Т. Г. Шевченко з надзвичайно глибоким душевним болем і стражданням переживав за соціальне і правове положення замучених неволею кріпосних селян, які як писав поет “стогнали в

ярмі”. Цікаву характеристику соціально-правового стану кріпаків у Російській імперії наводить відомий російський історик В. Соловйов: “Ми мимоволі були вражені розумовою і моральною нікчемністю представників панівних верств. В моральному відношенні вони значно нище тих, над якими їм приходиться панувати, а в розумовому ніскільки не вище їх. Не було такого злочину, не було такого звірства і насильства, якого б не зазнавали селяни від своїх поміщиків” [7, с. 80].

Можна наводити безліч прикладів беззаконня, яке існувало в миколаївській Росії, корупція процвітає у всіх ешелонах влади. Так, шеф “жандармів Дубельт перебував пайщиком в крупному ігорному притоні ... де програвалися сотні тисяч державних грошей. На виручені таким чином доходи Дубельт скуповував маєтки і записував їх на ім'я дружини” [8, с. 73].

Т. Шевченко показав, що в царській Росії беззаконня і злочинність охоплює всі верстви кріпосницького ладу і утворює немов суспільну піраміду, увінчану першим в російській державі злочинцем-царем.

У вступі до незакінченої поеми “Юродивий”, написаної в 1854 р., поет змальовує картину найжорстокіших злочинів і свавілля, що вчиняються “в дні фельдфебеля царя”, гнівно засуджує “сатрапів” та “лакеїв”, що слухняно виконують його волю. Звертаючись до Миколи І, Шевченко говорить: “Безбожний царю, творче зла, правди гнобителю жорстокий! Чого накоїв на землі!”

На багатьох прикладах Кобзар у своїй творчій діяльності показував повну відсутність правосуддя і заступницьке ставлення царського суду до злочинців-вихідців їх привілейованих класів. Наведемо лише один приклад, що яскраво характеризує сутність політико-правової системи царизму. У своєму “Щоденнику” від 7 січня 1858 р. Шевченко занотовує Коханка “растленного сатрапа Перовского, однажды, собираясь к обедне, рассердилась за что-то на горничную, да хватила ее утюгом в голову. Горничную похоронили и тем дело покончил всемогущий сатрап”. Там же записано, що побічний син того же Перовського – улюбленця Миколи І – власноруч зарізав свого денщика, за що був лише розжулований у солдати. Ці записи Шевченко супроводив зауваженням: “О Николай, Николай! Какие у тебя лихие сподружники были. По Сеньке Шапка” [9, с. 60].

У поемі “Кавказ” поет гостро засуджує існуючу правову систему імперії з її законами, які служать інтересам поміщиків-кріпосників, котрі “ по закону ” беруть плату навіть за сонце, мовляв “ми по закону”:

*По закону апостола
Ви любите брата!
Суєслови, лицеміри,
Господом прокляті!
Ви любите на братові
Шкуру, а не душу!
Та й лупите по закону...*

Особливо великого Кобзаря обурювало “Уложение о наказаниях уголовных и исправительных”, яке затвердив Микола І в 1845 р. і ввів у дію з 1 травня 1846 р. Цей закон, зазначав Т. Шевченко, відкрито захищав інтереси і привілеї панівних класів, його норми спрямовані на безправність і принижене становище простого народу. Закон передусім був спрямований на жорстокіше покарання кріпосних селян і надавав поміщикам право “ссылать по собственному усмотрению” своїх селян на каторгу, судити їх, застосовувати до них тілесну кару. Цей кодекс законів був одним із засобів, спрямований урядом Миколи І для зміцнення феодально-кріпосницького устрою.

Варто відзначити, що “Уложение” передбачало притягнення до кримінальної відповідальності і засудженню до 6 років тюрми за розповсюдження творів, що містили не дозволені судження щодо постанов і дій уряду [7, с. 117].

В умовах розгулу самодержавно-кріпосницької реакції написати твори з критикою царських законів могла людина, що була дуже мужньою, сповідувала моральні і християнські чесноти, мала почуття високої громадянської відповідальності за долю пригніченого народу. Як зазначав поет, це були “закони катями писані”. Царів великий поет називав “гонителями правди”, “джерлом зла”, “катями”, “людододами”. Т. Шевченко мріяв, що настане час, коли буде побудоване нове суспільство, правди і свободи на землі і Україна в ній буде незалежною, демократичною державою.

*І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.*

У знаменитій поемі “Сон”! Т. Шевченко з їдким сарказмом замальовує деспотично-кріпосницький лад у Росії та показує деспотизм царів, як джерело всієї системи гноблення простого народу, панування тотального беззаконня й несправедливості. Деспотизм царської влади, зазначає Шевченко, породжує сваволю, брутальність, безкарність. Тарас Григорович добре знав історію України, і він обвинувачує російських самодержавців Петра I та Катерину II як катів України, що цей цар “*проклятий, неситий гаспид лукавий тут болота засипав благородними кістками козаків, поставив столицю на їх трупах катованих*” і в темній темниці Полуботка, вольного гетьмана, голодом замучив у кайданах, що цей змій, людоїд, лютий кат проклятий загнав козаків голих і голодних у сніг на чужину і на їх трупах “*заклав цю столицю*” [6, с. 182].

У поемі “Сон” Шевченко, застосовуючи сатиру змальовує правління кріпосницької Росії на чолі з царем. Хто такий цар? Він має безмежну владу, будь-яке його слово–закон. У своїй поемі “Сон” поет змальовує сутність бюрократично-самодержавного правління, законів і моральної атмосфери, яка була характерна для всієї імперії. Так, поет заходить у царські палати. І що він бачить? Бачить там старшину пузату, що понадувались мов індики і за двері косо поглядають. Двері одчинились, із них, неначе з берлоги ведмідь виліз, ледве-ледве переносить ноги, одутий, аж посинів, похмілля його мучило. Як крикне на самих пузатих – всі пузаті до одного в землю провалились; він вилупив баньки з лоба – і всі затрусилась, що остались. Мов скажений на менших гукав – і ті в землю. Він до дрібних–і ті пропадають. Він до челяді сунеться – і челядь пропала, до москалів – і москалі тільки застогнали, пішли в землю. Так управляє цар своєю державою, весь державний чиновницько-бюрократичний апарат – це кубло злочинців, які п'ють кров з бідного народу. Поет проклинає “лютих катів”, “розпинателів і мучителів” України, царів московських.

Щоб повалити цей лад царизму і деспотизму, наголошує Шевченко, українці повинні об'єднатись і виступити проти ворога.

*Добра не жди.
Не жди сподіваної волі –
Вона заснула: цар Микола
Її приспав. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру –
Та й заходиться вже будить...*

Т. Шевченко вважав, що справедливим і морально оправданим є повстання всього українського народу проти своїх гнобителів. Найяскравіше ідея соціального протесту і помсти виражена в поемах “Гайдамаки”, “Холодний Яр”. Історичні факти підтверджують, що польський уряд проводив щодо українського селянства політику найжорстокішого терору. В'язниці були переповнені непокірними українцями, їх катували, з них знущалися, гвалтували їхніх дружин, вбивали дітей. Особливо широкого розмаху набуло повстання так званої “гайдамаччини” у 1768 р., що увійшло в історію під назвою “коліївщини”, і ці події лягли в основу поеми Шевченка “Гайдамаки”. Безпосереднім поштовхом до повстання стало відкрите знущання і репресії з боку конфедератів, що грабували і руйнували Україну. У поемі зображена страшна розправа гайдамаків, керованих Гонтою і Залізняком, яких поет називає “заступниками народу”, що боронять його від насильства і несправедливості. “Жорстока розправа Гайдамаків характеризується в поемі як справедливий народний правосуд” [1, с. 24].

У деяких творах Т. Шевченко проводить думку, що повстання пригнобленого народу за свою свободу і справедливість не є злочином. Їх боротьба за національне і соціальне визволення з погляду права є законною і справедливою.

*Боріться – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!*

У чому полягає велич Т. Шевченка як національного пророка? “Велич Шевченка полягає в тому, – підкреслював К. Паустовський, – що він зрушував у “свідомості кріпаків задавлені рабством пласти людської гідності” [10, с. 42].

Добре відомо яке значення надавав Каменярь діяльності Т.Г. Шевченка у національному і соціальному визволенні українського народу. І. Франко говорив, що “Т. Шевченко перший в Росії наніс сміливий і прямий удар на гниль і неправду кріпацтва” [11, с. 69], і що його творчість має “величезний вплив не тільки на українців, але і на всіх духовних батьків Слов’янщини” [11, с. 172].

Мабуть доцільно навести думку А. Скоця про те, що “Знедоленому, віками бездержавному великому народові українському потрібен був великий Муж, щоб один сказав за всіх – за тих, кого любив, плакав і страждав, за тих, хто вперто боровся. Потрібен був речник, Боян, пророк, патріот, подвижник, потрібен був національний геній. Ним став Тарас Шевченко” [12, с. 52].

Дуже своєчасно і влучно про роль і місце невмирущих ідей Т. Шевченка для нашого сьогодення сказав В. Кушерець. “Національно-революційні ідеї Шевченка глибоко проникли в свідомість сотен тисяч українців, які вийшли на барикади свободи на Майдані. Там висіли півметрові літери священного для українців звернення великого Кобзаря: “*Боріться – поборете, Вам Бог помагає!*” Це великий український пророк запалив наші душі ненаситною жадобою бути вільними і незалежними, розірвати й затоптати кайдани, які оділи на тіло народу запродавці України” [5, с. 35].

Події, які сьогодні відбуваються в нашій державі, вимагають морально-політичної єдності всіх українців-патріотів з метою боротьби за незалежність і суверенітет України, за право самостійно вирішувати внутрішні і зовнішні проблеми, будувати демократичну, правову державу, в якій будуть гарантовані права і свободи людини, про що так патріотично писав великий Кобзар.

Висновки. Аналіз творчості великого Кобзаря яскраво свідчить, що його творчість і політико-правова діяльність насамперед була спрямована на соціальне і національне визволення українського народу. Т.Г. Шевченко був полум’яним борцем за права і свободи людини, захист її честі та достоїнства. Т. Шевченко у своїй творчій і громадській діяльності постійно нагадував українцям про їх славне минуле, силою свого таланту і полум’яного слова закликав народ вставати з колін, об’єднатися і йти на рішучу боротьбу з царизмом. Він був переконаний, що народ має моральне і юридичне право на повстання, бо тільки воно може зруйнувати всю антигуманну, злочинну, самодержавну політико-правову систему царської Росії. Невмирущі ідеї Т. Г. Шевченка є особливо актуальними сьогодні, коли Україна змушена обороняти свою територію і суверенітет у зв’язку з агресивною політикою сучасної Росії.

Можна з впевненістю констатувати, що творчість Шевченка як мислителя і поета, своєю національно-патріотичною спрямованістю, повернула з небуття історичну пам’ять українців. Важко знайти інший приклад людини, поезія та особливість котрої такою певною мірою втілила національний дух, як це для українців зробив Шевченко.

1. Браїнін Я. Критика законності Царської Росії в творах Т. Г. Шевченка / Я. Браїнін // *Радянське право*. – 1964. – № 6. – С. 20–25. 2. *Венок России Кобзарю: Стихи российских поэтов о Т.Г. Шевченко* // Сост. и примеч. В.Г. Крикуненко, Ю. А. Саенко; вступ. ст. Е.И. Исаева. – М.: Сов. Россия, 1989. – 320 с. 3. Юристовський О.І. *Нарис історії політичної думки України: навч. посіб.* / О. І. Юристовський. – Львів: Вид-во “ОліС-плюс”, 2001. – 272 с. 4. Сокурєнко В.Г. *Общественно-политические взгляды Т.Г. Шевченко* / В.Г. Сокурєнко // *Советское государство и право*. – 1984. – № 9. – С. 115–116. 5. Кушерець В. *Шевченко проти сучасної імперії* / В. Кушерець. – К.: Знання України, 2014. – 67 с. 6. Смаль-Стоцький С. *Т.Шевченко. Інтерпретація* / С. Смаль-Стоцький. – Черкаси: Брама, 2003. – 376 с. 7. Гальцев В.А. *Законодательство и нравы в России XVIII века* / В.А. Гонцев. – СПб., 1996. – 325 с. 8. Троцкий И.М. *Отделение при Николае I; Жизнь Шервуда Верного* / И.М. Троцкий. – Л.: Лениздат, 1990 (*Историческая библиотека. Хроника трех столетий: “Петербург – Петроград – Ленинград*). – 318 с. 9. *Шевченко Тарас. Щоденник. Листи / за заг. Ред. Лариси Івиної*. – Вид. перше. – Бібліотека газети “День” “Україна Incognita”. ПрАТ “Українська прес-група”, 2013. – 80 с. 10. Паустовський К.Г. *Тарас Шевченко: Біограф. Повість* / К.Г. Паустовський; перекл. з рос. В.Г. Піддубняка; літературний редактор С.К. Кузнєцова. – Одеса: ВМФ, 2014. – 96 с. 11. Франко І.Я. *Шевченкознавці студії* / І.Я. Франко. – Львів: Світ, 2005. – 472 с. 12. Скоць А.І. “Щоб слово пламенем взялось”: *Поетичний світ Тараса Шевченка: монографія* / А.І. Скоць. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 258 с.